

opstår i fælleslæsningen: "I det trygge rum, hvor man mærker sig selv og de andre, bliver man i virkeligheden måske mere fri og mere sig selv. Man tør stå ved sin egen tolkning og lytte til andres."

Sammenlignet med musik er skønlitteraturen interessant som virkemiddel, mener Pernille. "Forskellen er, at der er en historie. Musik er mere følelser. Der sker også noget i dialogen under fælleslæsning, som måske ikke sker på samme måde ved andre kunstformer. Med tekster opstår der dialog, empati og en oplevelse af, at andre oplever ting anderledes end én selv. Fælleslæsning skaber virkelig refleksioner hos folk. Det er det, jeg tænker er det særlige ved skønlitteratur, i virkeligheden."

Kognitivt har fælleslæsning også et stærkt potentiale, fortæller Pernille: "Nogle får evnen til at læse bøger igen efter at have deltaget i guidet fælleslæsning. Det er der mange, der ikke er i stand til, når de måske har været psykisk syge. Mange nævner, at de bliver i stand til at læse bøger igen, så det har helt klart en kognitiv effekt på folk."

KAPITEL 1

En poetisk tilgang til
stædige problemer:
litteraturen som virke-
middel mod udsathed

Helene Forsberg-Madsen

Ved frokosttid en kølig, men solrig mandag i april 2014 oplevede jeg for første gang en fælleslæsning. Det var på et behandlings-tilbud for mennesker med stofafhængighed på det ydre Frederiksberg, og udover mig selv og min medlæser var alle de øvrige deltagere mennesker, der hver på sine måder var mærket af livet med misbrug – socialt, psykisk og fysisk. Vi var der for at afprøve en ide om, at fælles skønlitterære læseoplevelser kunne styrke mennesker i udsatte livssituationer, i dette tilfælde mennesker med stofafhængighed. Vores hypotese var, at højtlesning af prosa og poesi og samtale om det, vi læste, kunne skabe rum for meningsfulde og eksistentielle samtaler, der kunne inspirere og styrke mennesker i det hele taget, og måske i særdeleshed i udsatte livssituationer, i opdagelsen af og troen på egne evner. Og at denne opdagelse af og tro på egne evner kunne skabe nye muligheder for at forandre en udsat livssituation.

Metoden, vi læste ud fra – højtlesning, pauser undervejs, åbne spørgsmål til litteraturen – var en slags autodidakt version af metoden guidet fælleslæsning, som vi fandt inspiration til i Mads Brügger og Mikael Bertelsens tv-program Læsegruppen Sundholm. Konceptet i tv-programmet bestod i al sin enkelhed i, at en gruppe mennesker i udsatte livssituationer mødtes på Sundholm i København, hvor de boede midlertidigt på herberger eller mere permanente botilbud, og samtalte om romaner, de læste forud. Samtalerne oplevede jeg som dybt inspirerende, og de slog alle de fordomme ned, der måtte findes om litteraturen og den skønlitterære samtale som værende særligt for mennesker i privilegerede livssituationer med overskud til at læse uden et særligt formål. Programmet var for mig at se stærkt i den måde, hvorpå det så smukt og effektivt skubbede fordomme til side, om at mennesker i udsatte positioner ikke har det tilstrækkelige uddannelsesniveau eller de tilstrækkelige evner og ressourcer til at læse og samtale om litteratur. Problemet var, at man i programmet glemte at tage tilstrækkeligt højde for deltagerens livssituation og de barrierer, der var for at deltage. Litteraturen, som primært bestod af lange romaner, blev udleveret til deltagerne til at læse på forhånd, og det medførte, at læsningen og samtalen ikke blev så umiddelbar, som man kunne have ønsket. Kravet om forberedelse blev

i flere tilfælde en direkte barriere for deltagelse. For eksempel undlod en deltager, som kæmpede med stofafhængighed og på et tidspunkt i forløbet faldt tilbage i aktivt stofbrug, at møde op, fordi han ikke magtede at læse forud. En anden deltager mistede bogen i en brand og turde af den grund ikke møde op, hvilket pegede på, at kravet om at læse forud var svært at leve op til, når deltagerne samtidig kæmpede med komplekse problemer såsom hjemløshed, mistrivsel, afhængighed og psykisk sygdom. Vi besluttede os derfor for at forsøge at fjerne barriererne ved at læse "live" uden krav om forudgående læsning – som en måde at gøre læsningen umiddelbar og anspore til samtaler om de tanker, følelser og erfaringer, litteraturen vækker. Siden opdagede vi, at denne læsepraksis allerede var defineret som metode og havde et navn – guidet fælleslæsning.

"Al min kærlighed kan være i et hyldebær"

alt er mistet herfra hvor jeg skriver
holde min mor på panden, sikre sig hun ikke har feber
at håndfladerne ikke er fugtige
at hun sidder på sin cykel
på vej til havet, vi plukker hyldebær
al den kærlighed jeg har kan være i et hyldebær
nogen skulle ta hendes ydmyghed fra hende
min mor
jeg skulle ha sagt:
det er ingens ret at ødelægge dig

Asta Olivia Nordenhof,
det nemme og det ensomme (2013), s. 14

Den solrige mandag, da vi første gang fælleslæste, var det med mig i rollen som læseguide. Vi delte noget nøje udvalgt litteratur på baggrund af mange forudgående overvejelser og samtaler, læste højt og stillede åbne spørgsmål til det, vi læste. Vi havde valgt ovenstående udsnit fra Asta Olivia Nordenhofs digtsamling

det nemme og det ensomme, fordi det ramte noget i os begge, og måske, tænkte vi, pegede det også på noget genkendeligt for deltagerne. Øm kærlighed til en forælder, noget med udsathed flydende imellem generationerne og måden, hvorpå man som barn af forældre, mærket af tunge livserfaringer, kan føle sig magtesløs i forhold til at skærme sig imod det. Vi forestillede os, at det også kunne spejle noget i deltagerne. At det direkte sprog og brutaliteten i ordvalget kunne skabe interesse og identifikation. At det kunne *ramme noget* – også i folk, som ikke følte sig hjemme i at læse. På forsiden af digtsamlingen er den unge digter portrætteret ved et bord, som roder med halvtomme flasker, med en tændt cigaret i hånden. Måske et billede på et hverdagsliv for et ungt menneske, der prøver at finde sine ben og et rum for sin sårbarhed. Måske et billede på ung udsathed. Når jeg skriver det nu, forekommer det mig at være både lidt naivt, dumt og fordomsfuldt at vælge litteratur ud fra en forestilling om, at deltagerne kan spejle sig i det. Med årene har jeg lært, at man som læseguide helst skal vælge frit, turde gå med sin undren og undgå at matche én-til-én på baggrund af fordomme eller målgruppe. Til trods for det ramte poesien den dag. Den rørte noget i os og satte en samtale i gang på tværs af aldre, køn, livsverden og livssituationer, som jeg stadig husker den dag i dag.

At læse litteratur og poesi lå ellers langt fra deltageres livsverdener. Det virkede på ingen måde oplagt, da de stod rastløst i solen og røg, før vi gik i gang, men de gik dog med til at prøve. Måske var det på grund af kagen, måske for at fylde tiden ud. I hvert fald måtte jeg love, at det var okay at forlade læsningen undervejs for at ryge, eller hvis det bare ikke var til at holde ud; men da vi først havde samlet os om bordet, taget sødt, hældt op, og jeg begyndte at læse, lyttede de alle overraskende opmærksomt. Jeg husker særligt én deltager, som i udgangspunktet forekom mig at være skeptisk og uinteressert, men som nu virkede helt på. Han havde aldrig læst et digt og havde ingen intentioner om det, sagde han, før vi gik i gang. Alligevel kiggede han opmærksomt på mig, mens jeg læste: "nogen skulle ta hendes ydmyghed fra hende / min mor / jeg skulle ha sagt: / det er ingens ret at ødelægge dig". Jeg holdt inde, tog en tår vand, mens jeg forberedte et spørgsmål.

"Hvad lægger I særligt mærke til?" ville jeg spørge, men han kom først. "Det er sådan, jeg har det. Al min kærlighed kan være i et hyldebær," udbrød han og fortsatte. Han fortalte om tabet af sin mor, sin eneste nære, om kærligheden til hende, ensomheden, stofmisbruget, som eskalerede og for en tid bedøvede sorgen, kærlighed, som føltes komprimeret til noget på størrelse med et hyldebær, på en og samme tid forsvindende lille og alting. Han havde fundet hende død på sofaen i deres fælles hjem, en ramponeret lejelejlighed, og da faldt hans verden sammen. Hun var den eneste, han havde. Sådan formulerede han det selv. Digtet vækkede minderne i ham om tabet, sorgen, men også kærlighed og minder fra en tid før misbruget, hvor han var barn, og de plukkede hyldebær: "Jeg havde helt glemt det," sagde han, "at vi gjorde sådan noget. At vi kunne gøre sådan noget sammen." Resten af samtalen husker jeg ikke præcist, det er længe siden, og utallige samtaler har udfoldet sig i fælleslæsninger siden. Men den dag var særlig for mig, for jeg oplevede for første gang, hvordan skønlitterær fælleslæsning så umiddelbart kan give næring til meningsfulde og dybt personlige samtaler om levet liv, tanker, følelser og erfaringer. Jeg husker de andre deltagere, snak om hyldebær, minder om at plukke dem, om mødre, fædre, forældre og oplevelser af som barn at tage ansvar for voksne, kærligheden, omsorgen, ambivalensen, vreden. Jeg husker fortællinger, som blev delt imellem os, følelsen af at opleve svigt som barn og siden selv at svigte. Fortællinger om ikke at slå til, fejle og skammen over det. Selv lyttede jeg, kiggede deltagerne i øjnene, stillede opfølgende spørgsmål, genlæste sætninger fra digtet, og da vi sluttede, følte jeg mig opløftet og sitrende. Den dag begyndte mit engagement i krydsfeltet mellem skønlitteratur og socialt arbejde mod udsathed, ensomhed, mistrivsel, udenforskab og andethed.

Vejene, som førte mig til litteratur og socialt arbejde

I de senere år har en række store kriser og komplekse samfundsproblemer givet anledning til en ny samtale i samfundet om behovet for at gå anderledes til værks, og det har skabt et momentum for at bruge skønlitteratur i arbejdet med udsathed og stædige

menneskelige problemer. Da jeg begyndte at arbejde med fælleslæsning tilbage i 2014, var det stadig uklart for mig, hvordan skønlitteratur skulle komme til at spille en stadig større rolle i arbejdet med mennesker i udsatte livssituationer, ensomhed og psykisk mistrivsel. Jeg var dengang optaget af sammenhænge mellem synet på udsathed og tilgangen til arbejdet med mennesker i udsatte positioner og skrev et speciale om behandlingstilgange til mennesker med stofbrug op igennem historien, som kom til at inspirere mig i arbejdet med litteratur og socialt arbejde. Igennem arbejdet med specialet fik jeg øje på sammenhængen mellem synet på stofbrugeren og måden, stofbrugsproblemer er blevet håndteret på igennem historien – tilbage fra den kroniske morfinist omkring 1900-tallet og frem til vore dages stofbrugere og meget forskellige perspektiver på tilgange til behandling.

Analysen pegede på en stærk sammenhæng imellem forståelsen af misbrugeren og måden, mennesket med misbrug behandles. Ved at undersøge historiske kilder, bekendtgørelser, kommissorier, lovgivning, strategipapirer og metodebeskrivelser, skønlitteratur og avisartikler blev det tydeligt for mig at et negativt syn på mennesker i udsathed gik hånd i hånd med en ide om, at mennesket med stofafhængighed, den såkaldte misbruger, var afvigende. Med billedet af misbrugeren fulgte bestemte medicinske tilgange og nogle stærkt konsekvensprægede strømninger. For eksempel skete der et skift fra 1970'erne til 1980'erne, hvor frivillig afvænnelse baseret på pædagogiske tilgange og relationsarbejde i vidt omfang blev erstattet af mere medicinske tilgange og tvangsafvænnelse. Ingen af delene syntes at virke særligt godt, hverken den pædagogiske tilgang med frit valg eller den mere hårdhændede medicinske, men pointen i denne sammenhæng var opdagelsen af, hvordan et negativt syn på misbrugeren ansporede til helt andre løsningsmodeller og tilgange til behandling.

Forståelsen af stofbrugeren havde åbenlyst stor betydning for tilgangen til behandling, og det understregede for mig vigtigheden af altid at have menneskesynet og forståelsen af problemerne for øje, idet disse forståelser danner grundlag og sætter rammen for løsningsrummet. Opdagelsen har siden spillet en rolle for mig i udviklingen af en litterær og poetisk tilgang til det sociale

arbejde og nok også motiveret mig til at se anderledes på sociale problemer og søge andre løsninger end de gængse. At bruge skønlitteratur som et virkemiddel i socialt arbejde er et eksempel på det – et forsøg på at finde andre måder at skabe rum, hvor mennesker, som oplever udsathed, ensomhed og mistrivsel, kan komme til stede på nye måder og (gen)opdage og udfolde nye, glemte eller uforløste sider af sig selv.

At bruge litteratur som et virkemiddel imod udsathed var først og fremmest motiveret af lysten til at skabe rum for andre samtaler. Jeg oplevede, at der manglede noget i det sociale arbejde, og at mulighederne for at række ud, når mennesker har det sværest, var for begrænsede. Både som studerende og privat, og senere i mit professionelle samt frivillige arbejde, har jeg altid mødt og talt med mange mennesker i udsatte positioner, ligesom jeg selv har mine tunge erfaringer. Gennem tiden har jeg lyttet og været vidne til utallige menneskers oplevelser af ikke at blive mødt, set og hørt i deres forsøg på at søge hjælp og støtte, og jeg har selv oplevet både betydningen af at blive mødt og få hjælp og det modsatte. Det frustrerer mig dybt og har altid gjort det, at så mange i vores samfund har dårlige oplevelser med de indsatser, der er til netop for at hjælpe. Det forekommer mig dengang som nu, at der er noget grundlæggende systemisk galt med vores tilgange til at adressere stædige sociale problemer og hjælpe mennesker i udsatte positioner, når der er behov for samfundets hjælp.

Det motiverede mig i udgangspunktet til at arbejde skønlitterært med problemerne ud fra en tanke om, at frustrationerne i mennesker, som oplevede ikke at blive hjulpet, måske også bundede i en længsel efter et andet rum, andre samtaler, andre måder at mødes på og noget andet at mødes om end problemer og udsathed. På den ene side oplevede jeg et behov for mere plads til problemerne, for at blive imødekommet, hjulpet og støttet, men samtidig virkede det ikke i sig selv som nok. Der syntes også at være en længsel efter at blive mødt med et andet fokus end sygdom og udsathed, få inspiration og perspektiv og indgå i fællesskaber med en mere ligeværdig rollefordeling. Balancen mellem problemfokuseret hjælp og meningsfuldt indhold syntes på mange måder at være skudt helt forbi, og det motiverede mig

til at prøve noget nyt – at koble skønlitteratur og poesi med socialt arbejde for mennesker, som oplevede udsathed, ensomhed eller mistrivsel.

Når skønlitteratur og poesi giver mening i det sociale arbejde, handler det om behovet for at arbejde kreativt og udviklende med stædige sociale problemer på måder, som giver plads til både det hele menneske og problemerne, men uden samtidig at holde problemerne fast. Trods gode intentioner er der nogle grundlæggende udfordringer i det sociale arbejde, som i praksis kan medvirke til at fastholde problemerne og gøre det enormt svært at hjælpe. Fælleslæsningen skaber et rum for en anden måde at arbejde med selv svære sociale og psykiske problemer på, hvor den, som hjælper, gør det igennem et oprigtigt interessebåret, frivilligt samvær, og hvor mennesker, som får hjælp, samtidig er deltagere og giver noget tilbage. I læsefællesskaberne kan de ulige roller, som kan opstå imellem mennesker, som hjælper, og mennesker, som modtager hjælp, nivelleres og sættes i bevægelse på måder, som kan styrke det sociale arbejde. Socialt arbejde har brug for tilgange, som kan rumme kompleksiteten i sociale problemer, og der er brug for tid og for at kunne være fri for at skulle præstere, hvilket står i skarp kontrast til måderne, socialt arbejde har udviklet sig på fra 00'erne og frem. Socialt arbejde er ikke virkningsfuldt, når det eksekveres med en hammer. Det er sjældent så simpelt som identifikation af et problem, diagnosticering og ordinerende af en løsning, men kræver oftere langsigtede indsatser og relationsarbejde såvel som penge, tid og andre materielle og menneskelige ressourcer. Men udover den kritik, som jeg mener, systemet omkring mennesker i udsathed fortjener, så har jeg også med tiden forstået, at det ikke kun er samfundets skyld, når det sociale arbejde mislykkes. Mennesker i udsatte positioner kan være svære at hjælpe, ikke bare fordi samfundets tilbud er for dårlige eller samfundet ikke vil hjælpe, men også fordi social udsathed er et komplekst og stædigt fænomen, skabt af problemer, som vikler sig sammen i og omkring et menneske og præger tilværelsen på et virvar af områder. Sociale problemer er i deres essens "stædige" og svære at løse. Det vender jeg tilbage til. Først en definition af, hvad jeg mener, når jeg taler om udsathed.

Stædige samfundsproblemer – klassisk og ny udsathed

At definere udsathed ind i en samtid er aldrig enkelt. Udsathed er altid i forandring, ligesom samfundet er det. Som Noemi Katznelson fra Center for Ungdomsforskning har både skrevet og sagt: "Samfundet producerer nye muligheder, men også nye marginaliseringsformer."⁴ Den tyske sociolog Hartmut Rosa peger på, at vi skal se samfundets udviklingstendenser og måderne, hvorpå de påvirker os som mennesker, afspejlet særligt i de yngre generationer. For at komme nærmere en forståelse af udsathed i nutidens samfund er det derfor relevant at have for øje, hvordan udsathed kommer til udtryk blandt unge – fordi særligt de unge formes af samtiden og dermed bliver et spejl på de måder, hvorpå samfundets vilkår og tidsånd til enhver tid påvirker os som mennesker. Ifølge Hartmut Rosa lever vi i en tid, hvor særligt de vestlige samfund er konstitueret ved idealet om vækst. Det har mange konsekvenser, både økologiske, økonomiske, sociale og menneskelige, og giver sig udslag i såvel individuelle som kollektive oplevelser af at være i et konstant præstations-, produktions- og tidspres. Livet opleves særligt for unge i dag som at spurte hurtigere og hurtigere op ad en rulletrappe, som kører hurtigere og hurtigere nedad – vel at mærke uden nogensinde at holde pause, sænke tempoet eller stoppe op. Samfundet er konstant accelererende, og man kan kun følge med ved konstant at præstere mere, hurtigere og mere effektivt.⁵

Blandt de unge, jeg møder og igennem tiden har mødt i læsegrupperne, er der meget, som understøtter Hartmut Rosas perspektiv. Det samme dokumenteres i dansk kontekst i rapporten *Mistrivsel i lyset af tempo, præstation og psykologisering – om ny udsathed i ungdomslivet*, som udkom fra Center for Ungdomsforskning i 2022. Undersøgelsen peger på en ny form for udsathed, en oplevelse af mistrivsel blandt helt op til 44 % af unge mellem 16 og 24 år. Det er skræmmende tal, men giver genklang i virkeligheden blandt de unge, jeg møder som en del af det skønlitterære, sociale arbejde. Det er åbenlyst, at mange unge oplever en ny grad af præstationspres. Et eksempel er en ung kvinde, som igennem fire år var en del af et såkaldt empowerment-program i Læseforeningen, mens hun kæmpede med psykisk mistrivsel, var

sygemeldt og prøvede at finde vej tilbage igennem uddannelse og arbejde. En dag, hvor vi sammen fælleslæste novellen "På galleriet" af Franz Kafka,⁶ sagde hun om sin oplevelse af at blive syg i nutidens samfund: "Hvis du falder af toget, kommer du altså bare ikke lige på igen."

"På galleriet" handler om en cirkusprinsesse i en manege, som er presset på alle niveauer og alligevel strækker sig i alle mulige umulige stillinger, stående og siddende, dansende på en hest med et stivnet smil, før hun hopper af, let og elegant, og bukker sig smilende i støvet for klapsalverne. Den unge kvinde i læsefællesskabet genkendte noget i cirkusprinsessen. Oplevelsen af at være nødt til at performe og gøre det forventede til trods for indre uro og kaos og bare en enorm træthed. For hende føltes det at være sygemeldt med psykisk sygdom som at være faldet af et tog, som buldrede afsted, og nu stå alene tilbage på perronen, forkert og uden mulighed for at komme på igen. Hun forstod cirkusprinsessen, sagde hun, ønsket om at blive ved og skjule sig bag et stivnet smil, for at give slip og holde op med at performe, sagde hun, det har enorme konsekvenser.

De unge, jeg møder i læsegrupperne i dag, og deltagerne i min første læsegruppe dengang på stofbehandlingstilbuddet på Frederiksberg er på mange måder bemærkelsesværdigt forskellige. De passer på mange måder perfekt som arketyperiske eksempler på de to forskellige typer af udsathed, som defineres i den førnævnte udgivelse fra Center for Ungdomsforskning; såkaldt *ny udsathed* overfor en mere klassisk form for udsathed. Den nye udsathed er på mange måder anderledes end tidligere, idet mere klassiske problemer og indikatorer for socialt udsatte træder i baggrunden for mere subtile former for udsathed. Dengang på behandlingstilbuddet sad jeg med mennesker, som manglede tænder, havde synlige fysiske skader, sår, leversygdomme og alvorlige psykiske traumer fra vold og overgreb, manglede bolig, netværk og uddannelse for blot at nævne nogle af problemerne. Blandt mange af de unge, vi arbejder med i dag, er der ofte tale om en ny form for udsathed med problemer, der i højere grad er knyttet til psykisk mistrivsel og er af en mere subtil og usynlig karakter. Der findes stadig mange klassisk udsatte unge, som oplever hjemløshed,

afhængighed og psykisk sygdom og en mere fundamental, dyb mistrivsel, men vi møder også mange unge, som har det meget svært uden at være klassisk udsatte.

I publikationen fra Center for Ungdomsforskning peger forskerne på tre tendenser, som øger tilbøjeligheden til at mistrives blandt unge – *acceleration*, *præstation* og *psykologisering*. Hvor acceleration og præstation i høj grad knytter sig til Hartmut Rosas pointe om samfundets konstituering ved konstant vækst og afspejlingen af dette i særligt de yngre generationer, er psykologisering udtryk for en ny tendens, som rammer ungdommen særligt hårdt: "Psykologisering kan hjælpe de unge til at forstå og håndtere det virvar af tanker, følelser, ansvar og beslutninger, de går med, men det kan også resultere i en selvmonitorering, selvkritik og selvdisciplinering, som kan øge mistrivsel."⁷

Psykologiseringens potentielt negative konsekvenser for unge i forhold til mistrivsel og udsathed er interessant set i lyset af det store fokus, der aktuelt er på at italesætte problemer, som tidligere blev fortiet. I dag, i langt højere grad end tidligere, bliver der sagt fra overfor krænkelser og udviklet sprog og begreber til at dele erfaringer med, men samtidig ser vi en udsathed, som breder sig, en ny form for udsathed – som ofte vendes indad. Udsatheden er ofte ikke lige til at få øje på, men kan komme til udtryk som en stille mistrivsel. Den unge kvinde, som talte om "at falde af toget", oplevede det som selvforskyldt og hendes eget ansvar, og på samme måde peger den dokumenterede stigning i unges mistrivsel i retning af en bredere tendens til at forstå psykisk mistrivsel som et psykologisk problem, et personligt ansvar. Det skaber en ny form for udsathed, som er allestedsnærværende, omend den er sværere at se.⁸ Det er dog også væsentligt i denne sammenhæng at bemærke, at mistrivsel og social udsathed ikke nødvendigvis er det samme. Selvom samfundet i stigende grad har fået øjnene op for psykiske lidelser, mistrivsel og ensomhed, er der stadig mennesker – unge som gamle – som befinder sig i socialt udsatte positioner, og som har et væld af samtidige og komplekse problemer. Det er vigtigt at holde sig det for øje og sikre, at den klassiske udsathed stadig adresseres i denne tid, hvor en ny form for udsathed vinder frem.

Jeg vil i det følgende grave lidt dybere i den samfundsmæssige kontekst, der præger min og Læseforeningens måde at arbejde med skønlitteratur og socialt arbejde på, når vi forsøger at adressere nogle af de stædigste nutidige samfundsproblemer såsom mistrivsel, ensomhed, udsathed og oplevelsen af andethed. Globalt, regionalt og nationalt koncentrerer stadig mere magt og flere ressourcer hos de rige få.⁹ Der bliver længere mellem rig og fattig, middelklassen og mennesker i udsathed. Overalt i samfundet – både nationalt, i Europa, i Vesten og globalt – vokser kløfterne i disse år, og mulighederne bliver mere ulige fordelt. Ifølge Hartmut Rosa har samfundsudviklingen blandt andet den effekt, at der bliver stadigt færre steder, hvor resonans er mulig.¹⁰ I vores forsøg på at få kontrol over verden møder verden os som aggressionspunkt, skriver Hartmut Rosa. Der bliver mindre plads til at mødes umiddelbart og skabe uforudsigelige forbindelser, der hverken er formålsbestemte eller retter sig imod præstationsfikserede mål, og det kan give sig udslag i angst og mistrivsel:

Når vi senmoderne på alle niveauer – individuelt, kulturelt, institutionelt og strukturelt – stræber efter at have kontrol over verden, møder verden os som 'aggressionspunkt' eller som en række aggressionspunkter, det vil sige fænomener, som det gælder om at kende, at nå, at erobre, at beherske, at benytte, og lige netop derigennem viser det sig, at 'livet', det vil sige det, der udgøres af erfaringen af livfuldhed og hændelser – det, der gør resonans mulig – trækker sig tilbage fra os, hvad der så fører til angst, frustration, vrede og fortvivelse.¹¹

Vækstimperativet, uligheden og den øgede mistrivsel kan forstås i sammenhæng med kriser og global usikkerhed samt grundlæggende forandringer i de vestlige velfærdsstater. Ove Kaj Pedersen, som introducerede begrebet *konkurrencestaten*, peger på et skift tilbage fra 1980'erne og tiltagende fra årtusindeskiftet, som grundlæggende ændrede det danske velfærdssamfund. Skarpt tegnet op blev velfærdsstaten i perioden gradvist omdannet til en ny type

velfærdsstat, hvis styringslogikker i dag er implementeret bredt og dybt i kernen af den danske velfærd.¹² De nye tilgange med mere konkurrencestatslige styringslogikker betegnes ofte New Public Management, og fra 00'erne og frem skullede denne styringsform ind over den offentlige sektor. Det skabte en grundlæggende omkalfatring af blandt andet det sociale arbejde, men også omsorgs- eller velfærdsarbejdet generelt, til at være primært rettet imod mål om effektivisering, vækst, præstation og målbarhed.

I den tid, hvor jeg begyndte at interessere mig både teoretisk, politisk og i praksis for socialt arbejde, fandt store forandringer sted i organiseringen af det sociale arbejde og i tilgangene til de mennesker, som havde brug for hjælp. Med strukturreformen i 2007 blev fundamentet for velfærdsindsatsen grundlæggende forandret, og den sociale indsats og forebyggelse blev et kommunalt ansvar, mens psykiatri og sundhed skulle varetages af de nyoprettede regioner. Samtidig blev det økonomiske fundament konstrueret på en sådan måde, at staten fastlægger kommunernes og regionernes budgetramme, som forhandles årligt mellem staten og henholdsvis Kommunernes Landsforening og Danske Regioner. Skatteindtægten fra borgerne, som i praksis betaler indsatserne i både regioner og kommuner, går således til staten, som fordeler ressourcerne i forhandling med kommuner og regioner. Kommunerne har fortsat en lille andel af borgernes skatteindbetalinger, som de selv forvalter, men som langt fra dækker deres udgifter, mens regionernes økonomi fuldstændigt afhænger af økonomiaftalerne med staten. Samtidig blev der fra 00'erne og helt frem til 2020 stillet krav om offentlige besparelser på to procent pr. år, ligesom kommunerne og regionerne stadig i dag er bundet af budgetloven, der sætter et loft på to procents stigning i udgifter til for eksempel anlæg eller sundhed pr. år. Den hårde sparekur, den manglende finansiering i henhold til det demografiske træk, den stramme budgetlov og den brede middelklassens øgede forventninger til støtte og behandling har overordnet set haft den effekt, at der over årene er skabt stærke incitamenter til at spare på indsatsen for først de allermest udsatte, men efterhånden for alle, der har brug for offentlig hjælp, måske med undtagelse af kræftpatienter og andre specifikke målgrupper.

Da man med strukturreformen delte ansvaret mellem kommuner og regioner på en måde, så det sociale var et kommunalt anliggende, mens psykiatri og sundhed var regionernes, lagde man samtidig fundamentet for nogle af de problemer, vi kæmper med i dag, hvor det er meget svært at få hjælp til samtidige, komplekse og stædige problemer. Det begyndte med mennesker med såkaldte *dobbeldiagnoser*, mennesker med samtidige, komplekse, sociale og psykiske problemer, men siden har det bredt sig til mennesker med kroniske sygdomme og i det hele taget alle mulige mennesker med mere end ét samtidigt problem og nærmest enhver med psykisk lidelse eller udsathed. Folk, der har brug for sammenhængende og kombinerede indsatser på tværs af social-, psykiatri- og sundhedsområdet, er over en bred kam blevet kastebold mellem sektorerne og hjælpes langtfra tilstrækkeligt.

Det kan virke teknisk, men det er enormt vigtigt for at forstå det skift, der fra 00'erne og frem fandt sted i indsatserne og tilgangene til mennesker i udsatte positioner. I kommunerne blev den sociale indsats med for eksempel dagligdagsstøtte og relationsarbejde for mennesker i udsatte positioner i vidt omfang overtaget af en aktiv beskæftigelsestilgang, hvor arbejde blev svaret på de fleste problemer, mens dokumentationskravene og sagsbunkerne voksede. Samtidig blev der gradvist færre til at tage sig af arbejdet. Frontmedarbejdere forlod deres jobs eller knækkede under effektiviseringskrav, færre søgte allerede dengang ind på professionsuddannelser, og mange mennesker i udsatte positioner oplevede, at det blev sværere at få hjælp. Der var historier om arbejdsprøvninger af mennesker, som knap kunne gå eller stå, og folk, som blev sanktioneret for ikke at møde op, selvom de var voldsomt syge eller socialt og psykisk belastede. Imens blev det stadigt sværere at rekruttere og fastholde fagligt personale indenfor særligt beskæftigelsesområdet og ældreplejen i de første år af New Public Management – i dag kæmper vi med problemerne bredt i den offentlige sektor. Der mangler arbejdskraft overalt, hvor omsorgsarbejde, psykiatrisk arbejde, socialt arbejde og sundhedsfagligt arbejde udføres, og det bliver stadig sværere for os alle sammen at få hjælp – dog særligt de aller mest udsatte. I mange år har offentligt ansatte og interesseorganisati-

oner for faggrupper og mennesker i udsatte positioner råbt op om de tiltagende problemer i forhold til at leve op til de mest basale principper for kernevelfærd, men først i de senere år er der virkelig kommet skub i innovationen i den sociale problemløsning. I Danmark begynder der i disse år at opstå nye miljøer for social innovation og samfundsforandring, og et øget samarbejde finder sted imellem de fire sektorer – det offentlige, det private, civilsamfundet og fondene, som udgør en ny stærk spiller i den sociale innovation.

Eksemplerne på denne udvikling er mange og er blandt andet beskrevet i bogen *Entrepreneurstaten* fra 2021 af Sigge Winther Nielsen, politisk journalist og tidligere formand for Djøf og mangeårig følger af politik, governance og velfærdsstatens udvikling. Bogen beskriver Winther Niensens vision for et samfund, der bliver bedre til at løse de komplekse og stædige problemer igennem fælles handling og såkaldte "månelandingsprojekter", hvor aktører på tværs af sektorer går sammen om at skabe innovative løsninger på komplekse, stædige, måske umiddelbart uløselige sociale problemer.¹³ Han genopliver begrebet *wicked problems* (det, som almindeligvis oversættes til *vilde problemer*, men som jeg selv her har kaldt *stædige problemer*), introduceret af designteoretikerne Horst Rittel og Melvin Webber i deres artikel "Dilemmas in a General Theory of Planning" fra 1973. Rittel og Webber peger på de dengang eksisterende policy-tilgange til social problemløsning som skabt til at fejle, idet de grundlæggende baserede sig på en *tam* problemforståelse, hvor man overså sociale problemers notorisk *vilde* karakter. Sociale problemer skal, ifølge forfatterne, forstås som komplekse, sammensatte fænomener, dybt rodfæstede problemer, som ikke kan løses med enøjede snuptagsløsninger. Siden har stærke forandringskræfter på tværs af samfundet taget tråden op, og der tegner sig nye miljøer for social innovation og problemløsning på tværs af sektorer og gennem alliancer og systemiske tilgange, som anerkender vigtigheden af altid at lade forandringerne begynde med at involvere de mennesker, som skal profitere af den ønskede forandring. At blive i stand til at involvere mennesker, som har brug for en flerstrengt hjælp, som en del af løsningen, er afgørende for at adressere de stædi-